

2020-08-17

Kulturdepartementet

Remissyttrande över SOU 2020:21 – Sveriges museum om Förintelsen

RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter) har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet *Sveriges museum om Förintelsen* (SOU 2020:21). RFSL lämnar härmed följande synpunkter.

Inledning

RFSL tillstyrker att det inrättas ett museum om Förintelsen i Sverige. RFSL önskar dock att uppdraget för ett museum blir tydligare, i syfte att säkerställa att utrymme ges vid ett museum till alla de grupper som föll offer för nazisternas folkmord. Ett tydligare uppdrag skulle kunna uppnås, menar RFSL, genom att tre ytterligare punkter läggs till de sju punkter som utgör utredningens förslag på museets uppdrag. RFSL föreslår också att regeringen i framtida direktiv för sammansättningen av styrelsen för det föreslagna museet slår fast att civilsamhället ska representeras av minst en representant från en judisk organisation, en representant från en romsk organisation och en representant från en annan organisation som har någon grupp som utsattes för nazisternas folkmord som målgrupp.

Förslag i betänkandet som inte nämns nedan, vilka flertalet är på en något mer detaljerad nivå, har RFSL valt att avstå från att ha några synpunkter på.

Museets inriktning och uppdrag

RFSL instämmer i utredningens bedömning av vilken inriktning ett museum om Förintelsen i Sverige bör ha som formuleras på sid. 102. Det är, menar RFSL, särskilt viktigt att ett framtida museum håller fast vid den föreslagna inriktningen att behandla Förintelsen ”i en bred historisk kontext” och ge utrymme åt ”olika grupper som föll offer för nazismen”. Utredningen konstaterar (sid. 109) att det finns olika förståelser av begreppet Förintelsen. Detta på så sätt att inom huvudsaklig forskningspraxis så används begreppet som avgränsad benämning på nazisternas folkmord på Europas judar, medan begreppet i skolundervisning och bland allmänheten i Sverige ofta används ”i en vidare betydelse som inkluderar alla offergrupper”. Utredningen försöker i sina förslag hantera dessa delvis olika innebörder av begreppet Förintelsen, som kan sägas vara delvis motsägelsefulla och som skulle kunna leda till konflikter kring museets tillblivelse och kring olika offergruppers utrymme på ett museum. RFSL menar att utredningen inte fullt ut lyckas med detta. Det borde vara möjligt att inte avvika från praxis inom forskningen, att betrakta Förintelsen som ett historiskt

skeende där utrotningen av Europas judar var ett centralt fokus som hade överordnad prioritet för nazisterna, och samtidigt ge ett mycket tydligt uppdrag åt ett framtida museum att presentera en helhetsbild av det historiska skeendet i fråga i form av ett organiserat massmord där flera olika grupper föll offer för ett systematiskt dödande. I ett framtida uppdrag från regeringen om att inrätta ett museum i Sverige om Förintelsen bör, menar RFSL, uppdraget definieras ännu tydligare att museets uppgift är att ge visst utrymme åt alla de grupper som föll offer för nazismens folk mord under det historiska skeende som benämns Förintelsen, även om Förintelsen som begrepp ofta avgränsas till att avse nazismens folk mord av Europas judar. Vilka grupper som då avses räknar utredningen upp på sid. 109. Hur ett sådant kompletterande uppdrag kan se ut utvecklas nedan. Det går också i själva organiseringen av ett framtida museum att ännu tydligare försöka säkerställa att ett museum uppfyller den föreslagna inriktningen att ge utrymme åt de olika grupper som föll offer för nazismen, något som också utvecklas nedan. RFSL menar vidare att en övergripande uppgift för ett framtida museum bör vara att försöka synliggöra hur nazismens ideologi och människosyn kunde rättfärdiga folk mord på en rad olika grupper och hur syftet med att bl.a. skapa koncentrationsläger var att eliminera, dvs mörda, de grupper som inte ansågs passa in i, utan ansågs utgöra fiender till, det nazistiska samhället.

Vi kommenterar i det följande de fyra stycken som utredningens förslag på museets inriktning utgör var för sig.

Museets inriktning bör vara att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende och lyfta fram berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Förintelsen bör behandlas i en bred historisk kontext och olika grupper som föll offer för nazismen uppmärksammas.

RFSL instämmer i att ett viktigt syfte med att ha ett museum om Förintelsen i Sverige är att, på ett samlat ställe, kunna förmedla forskningsbaserad kunskap om Förintelsen samt berättelser från överlevande som har anknytning till Sverige. Det är vidare glädjande att utredningen fastslår att olika grupper som föll offer för nazismen under Förintelsen ska uppmärksammas. RFSL menar dock att det finns andra formuleringar i utredningen som i värsta fall kan tas till intäkt för att utrymme åt det systematiska mördandet av andra grupper än judar kan ges lägre prioritet. På sid. 109 gör utredningen följande bedömning:

”Utredningen bedömer vidare att nazisternas folk mord på judarna i Europa, har en given särställning och ska vara centralt för museets verksamhet, men även att nazisternas folk mord på romer och massmord och förföljelser av andra grupper tydligt också ska dokumenteras och belysas.” Formuleringen ”given särställning” kan i värsta fall tolkas som att förlusten av enskilda människoliv kan graderas i en hierarkisk ordning utifrån vilken grupp en av nazisterna mördad människa tillhörde.

RFSL menar att vid skapandet av ett museum om Förintelsen i Sverige ges ett tillfälle att rätta till den oförrätt som tidigare har drabbat romer: det vill säga att nazisternas folk mord på romer inte har givits samma dignitet eller uppmärksamhet i historieskrivningen trots att syftet med båda folk morderna var detsamma: att utrota judar respektive romer som folkslag i Europa. RFSL noterar att romska riksorganisationer i en skrivelse till regeringen har krävt att vid ett kommande inrättande av ett museum om Förintelsen att ”Förintelsen av romer behandlas med samma dignitet och samma satsningar som Förintelsen av judar” (sid. 60). RFSL ser att utredningen kommer med förslag som man kan se som en önskan att tillfredsställa att likvärdiga satsningar görs för att belysa Förintelsen av romer. Det gäller dels

(sid. 140) att en föreslagen organisationskommitté föreslås ges i uppdrag att, vid påbörjande av insamling av föremål, dokument och annat material, samverka med bl.a. judiska och romska organisationer, och dels ett förslag om att museet ska ges i uppdrag att, under en treårsperiod, arbeta med inventering och dokumentation av romska vittnesmål, med en budget för detta på 5 miljoner. Detta är förslag i rätt riktning för att säkerställa att nazisternas folk mord på romer rättmätigt ges utrymme på ett värdigt sätt på ett museum om Förintelsen i Sverige. Det är en given självklarhet att Förintelsen av judarna kommer att behöva ges stort utrymme vid ett museum om Förintelsen. Detta mot bakgrund av att judarna var den enskilt största gruppen som föll offer för nazisternas folk mord och den enda gruppen för vilken det fanns en mer detaljerad plan för utrotning (nazisternas slutliga lösning av judefrågan som lades fast under Wanseekonferensen 1942), samt särskilt också med tanke på att en del av museets uppdrag föreslås bli att synliggöra överlevande med anknytning till Sverige, vilka nästan alla är judar. Det är med denna grundläggande förutsättning för ett museum av särskild vikt att försöka säkerställa att både romers och andra offergruppers utrymme behandlas med största omsorg.

Därtill bör Sveriges agerande i relation till Förintelsen och Nazityskland belysas på ett fördjupat och problematiserande sätt.

RFSL instämmer att detta är en viktig uppgift för ett museum om Förintelsen i Sverige: att både belysa de hjälpinsatser för att rädda judar till Sverige som genomfördes under främst Andra världskrigets slutskede och att belysa hur antisemitismen var djupt rotad även i Sverige och hur det påverkade att Sverige både avstod från att ta emot judiska flyktingar och skickade tillbaka judiska flyktingar till Nazityskland under främst åren före Andra världskriget.

Museet bör vidare i tillfälliga utställningar och programverksamhet kunna diskutera andra historiska och samtidsorienterade frågor som relaterar till museets verksamhetsområde.

RFSL instämmer att det är viktigt för att göra ett museum om Förintelsen relevant i samtiden att museet har frihet att relatera till andra både historiska och samtida skeenden i sin programverksamhet.

Museet bör även kritiskt diskutera hur minnet av Förintelsen riskerar att missbrukas och förvrängas både i Sverige och internationellt samt uppmärksamma olika former av förnekelse av Förintelsen och historierevisionism.

RFSL instämmer att även detta är en inriktning som är betydelsefull att ett museum om Förintelsen har.

Gällande det förslag på uppdrag för ett museum som föreslås i sju punkter på sid. 114 har RFSL ingenting att invända mot något av dessa uppdrag. Det är glädjande att ett av uppdragen föreslås vara att samverka med bl.a. civilsamhällets organisationer. Vidare välkomnar RFSL att museet också föreslås bedriva forskning i samverkan med universitet och högskolor, vilket bör leda till att ny och fördjupad kunskap om Förintelsen, och hur Sverige agerade i relation till Förintelsen, kan presenteras. Däremot vill RFSL föreslå att det förs in tre ytterligare uppdrag, som formuleras nedan under ”Samlingar, samverkan och forskning”.

Verksamhetens organisation och lokalbehov

Utredningen anför i sitt huvudförslag på organisationsform att museet inrättas som en ny fristående myndighet. Då museet samtidigt föreslås förlägga sin verksamhet i en egen byggnad på en plats som gärna får knyta an till Sveriges historia i relation till Förintelsen föreställer sig RFSL att det stämmer att det skulle vara förenat med sådana svårigheter som anförts i utredningen att alternativt inrätta museet som en del i en befintlig museimyndighet eller att ge uppdraget att inrätta ett museum till Forum för levande historia. Ett överordnat intresse för när regeringen ska ta ställning till organisationsform för ett museum bör vara att ett museum med uppgift att förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende behöver ha en så fristående ställning som möjligt för att framgångsrikt lyckas med sina uppgifter. Att inrättas som en ny fristående myndighet förefaller vara den statliga organisationsform som bäst garanterar att ett framtida museum på bästa sätt självständigt kan koncentrera sig på sina uppgifter utan att ta andra hänsyn. RFSL vill påpeka att det är viktigt att museet ska kunna agera och uppfylla sitt uppdrag som en självständig aktör utan att det förekommer någon politisk styrning. Därför skulle regeringen vid ställningstagande till organisationsform också närmare kunna överväga att inrätta museet i form av en stiftelse. Denna organisationsform nämns i utredningen i förbigående (sid. 129), bl.a. anförts att en ”fördel med stiftelseformen är att externa parter kan bidra till museets finansiering”, men någon närmare analys av denna organisationsform görs inte.

RFSL välkomnar utredningens förslag att museets styrelse, i alternativet att inrätta museet som en ny fristående myndighet, ska innehålla representanter för civilsamhälle och forskarsamhälle. RFSL föreslår att regeringen i framtida direktiv för sammansättningen av styrelsen för museet slår fast att civilsamhället ska representeras av minst en representant från en judisk organisation, en representant från en romsk organisation och en representant från en annan organisation som har någon grupp som utsattes för nazisternas folkmord som målgrupp. En sådan organisering av sammansättningen av en styrelse skulle, menar RFSL, vara ett sätt att försäkra sig om att ett museum uppfyller den föreslagna inriktningen att ge utrymme åt de olika grupper som föll offer för Nazitysklands folkmord.

Om utredningens huvudförslag skulle genomföras innebär det att ett nyinrättat Sveriges Museum om Förintelsen skulle ta över uppdrag som idag innehas av Forum för levande historia, gällande bl.a. att informera om Förintelsen samt främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag. Det skulle innebära en förhållandevis omfattande förändring av Forum för levande historias nuvarande uppdrag. RFSL vill understryka vikten av att ha kvar Forum för levande historia i en i så fall omorganiserad form, med förslagsvis uppdrag att informera om den nazistiska regimens och fascistiska och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten. Eftersom Forum för levande historia redan idag har ett uppdrag att informera om även kommunistiska regimers brott mot mänskligheten vore det logiskt att man fortsätter med ett sådant uppdrag något omformulerat till att röra de två totalitära ideologier som båda växte sig starka under 1900-talets första hälft: nazism/fascism och kommunism. I någon mån skulle sådan verksamhet också fortsatt komma att beröra Förintelsen, även om alla specifika uppdrag som rör Förintelsen skulle övergå till ett inrättat museum. Vidare ser RFSL det som viktigt att Forum för levande historias nuvarande uppdrag består att sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde.

Samlingar, samverkan och forskning

Bland förslagen i denna del av utredningen vill RFSL kommentera det som står om:

- att samla in berättelser och vittnesmål från romska överlevande,
- undersöka om det finns relevanta vittnesmål eller berättelser från andra offergrupper, samt
- överväga former för att inventera relevant material som kan röra exempelvis funktionsnedsatta och hbtq-personers historia kopplat till Förintelsen och krigsåren.

Den första punkten, att samla in berättelser och vittnesmål från romska överlevande, föreslås erhålla ett treårigt projektanslag på 5 miljoner.

RFSL föreslår att regeringen vid inrättande av ett museum om Förintelsen låter också dessa tre punkter ingå i ett museums uppdrag, så som uppdraget föreslås på sid. 114, omformulerade till att ett museums uppdrag också bör omfatta att:

- samla in berättelser och vittnesmål från även romska överlevande,
- samla in relevanta vittnesmål eller berättelser från även andra offergrupper än judar och romer i den mån sådana finns med anknytning till Sverige, och
- undersöka vad det finns för relevant material som kan röra funktionsnedsatta och hbtq-personers, med flera grupper, historia kopplat till Förintelsen och krigsåren.

RFSL instämmer vidare i utredningens förslag gällande forskning att insamlingsarbete, dokumentation och utställningsproduktion bör ske i samarbete med forskare samt förslag om att etablera en forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera statliga lärosäten.

Frank Berglund
Vice förbundsordförande

Lars Jonsson
Politiskt sakkunnig